

Stichting Nederlandse Onafhankelijkheid

Een Nederlandse analyse van de Oekraïense onafhankelijkheidsstrijd

door Hubert Smeets

Uitgesproken tijdens de Onafhankelijkheidsviering op 26 juli 2022 te Wassenaar

Als Sovjetleraren ooit zo goed waren om onze Opstand tegen de Spanjolen te begrijpen, dan is het van ons niet te veel gevraagd om nu de onafhankelijkheidsstrijd van Oekraïners te begrijpen.

Een halve eeuw geleden leerden middelbare scholieren in de Sovjet-Unie dat de Opstand in de Nederlanden niet zomaar een oproer of boent tegen de Spanjaarden was, maar een drievoudige omwenteling: een nationale bevrijdingsoorlog, een burgerlijke revolutie en een kerkelijke opstand tezelfdertijd. De Nederlandse onafhankelijkheidsstrijd was door deze drievuldigheid historisch gezien een unieke gebeurtenis, zo stond in de Sovjet-Russische lesboeken begin jaren zeventig waaruit mijn vrouw toen les kreeg.

De communistische vakdidactici wisten zo onze verschillende verzuilde vaderlandse verhalen over de Tachtigjarige Oorlog samen te voegen tot één ideologisch verantwoorde canon voor de Sovjetjeugd.

Het Plakkaat van Verlatinghe (1581) als verlangen naar staatkundige, burgerlijke en culturele soevereiniteit: goed gezien.

Die Nederlandse onafhankelijkheid kreeg in 1648 in Münster haar beslag. Sindsdien bestaat er zoiets als een Westfaalse orde, een term waarmee wordt bedoeld op het beginsel dat er in Europa soevereine staten bestaan die respect hebben voor onderlinge verdragen, ook als die niet sporen met bijvoorbeeld religieuze machtsbelangen. Dat bleek in de eeuwen daarna weliswaar allemaal een stuk minder vanzelfsprekend in Europa. Maar het idee bleef waardevol.

De meeste Nederlanders beschouwen de Nederlandse natie, die tussen 1568 en 1648 vorm kreeg, als logisch en onvermijdelijk. Vandaar de schok toen de Duitsers die onafhankelijkheid tussen 1940 en 1945 minder vanzelfsprekend vonden. Dat liet zich raden. “Komt er een ongenode gast langs, gaat die ineens de salon gebruiken als plee”, legde de Duitse historicus Sebastian Haffner me eind jaren tachtig eens uit. De nazi’s hielden hier minder hard huis dan in Belarus of Oekraïne, maar dat maakte de schok van 40-45 niet minder groot.

Des te merkwaardiger is het dat er in Nederland afgelopen decennium veel mensen rondliepen, die geen snars begrepen of wilden begrijpen van het onafhankelijkheidsverlangen in Oekraïne, een land tweeënhalve keer volkrijker en vijftien keer groter dan Nederland.

Dat onbegrip uit zich in een verscheidenheid aan stemmen. Allereerst zijn er de zogeheten ‘realisten’ die de wereld opdelen in grootmachten met eeuwigdurende invloedssferen en kleine

Stichting Nederlandse Onafhankelijkheid

landen die er eigenlijk niet toe doen. Deze pundits spiegelen zich aan Henry Kissinger, die zich op zijn beurt weer liet inspireren door de Weense diplomaat Von Metternich. Je hebt de linkse én radicaal rechtse critici, die voor alles de Verenigde Staten erbij willen slepen omdat Amerikanen de ergste imperialisten van allemaal zijn. Hun bejaarde goeroe is Noam Chomsky. En tenslotte ontbreken ook de regelrechte Kremlin-apologeten niet. Zij zien Poetin als de man die het decadente Europa zal bevrijden, zoals Trump de VS wilde losmaken van het kosmopolitisme.

Ook in de Nederlandse volière wemelt het van vogels met deze pluimages. Ik zal ze niet allemaal noemen. Laat ik twee categorieën aanstippen.

Ten eerste de anti-EU-vleugel in Nederland, die groter is dan je denkt. Thierry Baudet, Pepijn van Houwelingen en Bart Nijman, de club uit de tijd van het Oekraïnerferendum in 2016, zijn heus niet de enigen die vinden dat Oekraïne zich naar de wensen van Rusland moet voegen.

Ten tweede de ja-maar-school. De analisten die Poetin, anders dan Baudet, zeker niet willen billijken, maar..... vervolgens toch snel de schuld voor de oorlog bij masculiene alfamannetjes leggen of bij het Westen dat te weinig oog heeft gehad voor de Russen die in 1991 de Sovjet-Unie hebben opgeblazen en zich sindsdien zielig en vernederd voelen.

Geen misverstand. Ik verwijt niemand gebrek aan kennis van Oekraïne.

Maar eigendunk is wel ongepast. Ook omdat Nederlanders en Oekraïners tenminste één periode in elkaars geschiedenis moeten kunnen begrijpen: de zeventiende eeuw, de eeuw waarin wij floreerden en zij een stap terug moesten doen. De onafhankelijkheidsgeschiedenissen van Nederland en Oekraïne kruisten elkaar toen bijna op het jaar nauwkeurig.

In 1648 vestigde Nederland zich als soevereine republiek. Op een krappe kwart eeuw na – Franse tijd (1795-1813) en Duitse bezetting (1940-1945) – wist Nederland zijn onafhankelijkheid daarna bijna vier eeuwen te behouden.

Zes jaar later verloren de Oekraïners hun autonomie juist. Kozakkenleider Bogdan Chmelniński sloot in 1654 een verbond met tsaar Aleksej III, abusievelijk denkend dat Moskou de vrijheid zoekende Oekraïners netjes zou beschermen tegen het Poolse-Litouwse gemenebest. Het einde van het liedje was echter dat de tsaar Oekraïne niet bondgenootschappelijk bijstond maar opslokte.

Rusland liet het in de eeuwen daarna niet bij Oekraïne. Hoe groter Rusland werd, hoe meer het ging lijden aan een omsingelingssyndroom. Rusland moest expansief zijn, omdat het anders geen reden van bestaan zou hebben. In de woorden van tsarina Catherina de Grote: “wij kunnen onze grenzen alleen beschermen door ze te verleggen”. Imperialisme was en is, kortom, een *conditio sine qua non* voor Rusland.

Oekraïne is in dat imperialisme de kwintessens. Zoals Zbigniew Brzezinski ooit zei: “Russia can be either an empire or a democracy, but it cannot be both. Without Ukraine, Russia ceases to be an empire, but with Ukraine suborned and then subordinated, Russia automatically becomes an empire.”

Dankzij veroveringen op de Turken, drie Poolse delingen en het beruchte ‘duivelspact’ tussen Hitler en Stalin in 1939 maakte het Russische Rijk zich vanaf eind achttiende eeuw stapsgewijs meester van het gebied tussen Loehansk en Lviv dat nu Oekraïne heet. Vanaf midden negentiende

Stichting Nederlandse Onafhankelijkheid

eeuw – toen niet alleen Polen, Hongaren, Grieken, Italianen of Duitsers maar ook Oekraïners werden aangeraakt door het romantische verlangen naar de Volksgeist die bij het Weense Congres (1814-1815) brutaal was genegeerd – ging deze expansie hand in hand met hard cultuurimperialisme en russificatie.

Tsaar Nikolaas I begon ermee. Hij liquideerde de Oekraïense lokale bestuursorganen, voerde in de westelijke provincies het Russisch in als staatstaal en trachtte (vergeefs) de Oosters Katholieke Uniatenkerk te laten samensmelten met de Russische orthodoxe kerk en diens patriarchaat. Nikolaas I liet ook de Oekraïense dichter Taras Sjevtsjenko oppakken en deporteren naar Sint-Petersburg.

Zijn zoon Aleksandr II ging in 1862-1863 nog verder. Hij sloot Oekraïense scholen en verbood het Oekraïens in de kerken. Dertien jaar later, in 1876, plaatste Aleksandr vanuit het kuuroord Ems in Duitsland per decreet zelfs alle Oekraïense taal en cultuuruitingen buiten de wet.

Kort na de Oktoberrevolutie gaven de Russische bolsjewieken de Oekraïners kortstondig wat ruimte. ‘Worteling’ of korenisatsia heette dat. Die tolerantie was geen principe maar opportunisme. Zonder Oekraïne zou de Sovjetmacht ten dode zijn opgeschreven. Toen Stalin in 1929 niets meer te vrezen had, maakte hij einde aan de relatieve vrijheid: moorddadig zelfs. Zijn collectivisatie van de landbouw was gericht tegen de vrije boerenstand. Anders dan in het door lijfeigenschap getekende Rusland was in Oekraïne een vrijere boerenstand dominant. De holodomor, de hongermoord die volgde, kostte zeker vijf miljoen Sovjetburgers het leven kostte, waarvan er vier miljoen Oekraïners waren. Vandaar dat de holodomor in Oekraïne als genocide wordt beschouwd.

Tijdens de dooi van Chroesjtsjov eind jaren vijftig werden de teugels weer wat gevierd. Onder Brezjnev was het weer gedaan met deze korenisatsia. Pas toen Gorbatsjov zijn glasnost lanceerde, kreeg de Oekraïense eigenheid echt de ruimte en kon de Oekraïne langzamerhand Oekraïne zonder lidwoord worden: geen grensgebied maar een soeverein land.

Het Westen was niet meteen enthousiast. De Amerikaanse president George Bush sr. bond in de zomer van 1991 het Oekraïense parlement zelfs op het hart niet uit de Sovjet-Unie te stappen, zoals Rusland met de verkiezing van een eigen president eerder de facto had gedaan. Te laat. Met de ontmanteling van de Sovjet-Unie in 1991 kon ook Oekraïne toetreden tot de Westfaalse orde.

Totdat de gefnuikte Russische imperialist Vladimir Poetin nu acht jaar geleden besloot om de geschiedenis met geweld terug te draaien. Landen als Oekraïne hebben volgens hem namelijk geen “historisch perspectief”, zo zei hij bij de herdenking van de 350ste geboortedag van Peter de Grote.

Was het doel van het Kremlin in 2014 nog beperkt tot destabiliseren, sinds februari 2022 kan er misverstand meer bestaan over zijn motieven. Poetin wil zowel de Oekraïense staat als de Oekraïense cultuur met geweld vernietigen.

En wij in Nederland? Veel Nederlanders toonden zich geschokt. Ze waren verongelijkt door het vermeende irrationele agressie van Poetin en verontschuldigde zich met het verweer dat niemand dit had zien aankomen.

Dat excuus was ongeloofwaardig. Drie decennia was Oekraïne een blinde vlek geweest. Oekraïne? Was dat niet dat gebied waar in de Tweede Wereldoorlog kampbeulen als John Demjanjuk gemene zaak hadden gemaakt met de nazi's en nu corrupte oligarchen de dienst uitmaakten? Was dat niet

Stichting Nederlandse Onafhankelijkheid

die voormalige Sovjetrepubliek waar ze in het parlement met elkaar op de vuist gingen, kortom, waar ze geen bal van democratische omgangsvormen begrepen?

Sinds de 24ste februari klinken die clichés wat minder. Maar veel oog voor de recente geschiedenis van Oekraïne is er nog steeds niet. Nog steeds wordt Oekraïne in menig talkshow afgeschilderd als land van tegenstellingen. Een bufferstaat tussen Rusland en Europa. Verdeeld tussen Russisch sprekenden en Oekraïens sprekenden. Tussen de oostelijke en westerse regio's. Tussen voor- en tegenstanders van de EU en de NAVO. Met andere woorden: als een land dat maar beter geen eigen ambities kon koesteren, laat staan najagen.

De Nederlandse analist Luuk van Middellaar formuleerde dit sentiment eind januari in NRC Handelsblad zo. Oekraïne moest gewoon “strategisch geduld” opbrengen en met “een neutrale status van zeg dertig jaar” tevreden zijn. “Zo schokkend is dat niet”, aldus Van Middellaar.

Vier weken later vielen de Russen binnen. Poetin had niet het strategisch geduld dat Van Middellaar een maand eerder nog van Zelensky nog had geëist.

Dat er in Oekraïne afgelopen decennia, zeker de laatste vijftien jaar, zoiets was gegroeid als een Oekraïense identiteit die zich niet meer louter liet definiëren aan de hand van taal of geloof maar als een vorm van staatsburgerschap, daarvoor was en is nog altijd minder oog.

Precies daarom missen we in Nederland de kern. Dit Verfassungspatriottismus verenigt de Oekraïners niet alleen tegen de Russische agressie, het is een ook politiek perspectief. Met bloed, zweet en tranen maken Oekraïners duidelijk dat ze niet geloven in het negentiende eeuwse, hegemoniale en vooral autocratische model dat Poetin hun met bommen en granaten wil opdringen.

Moge er een dag komen dat meer Nederlanders de aard van dit gevecht op waarde schatten. Kortom, dat er meer Nederlanders zijn die niet hautain van Oekraïners strategisch geduld verlangen maar gaan beseffen dat onze Opstand volgens sovjethistorici dan wel uniek mocht zijn geweest, maar in de geschiedenis niet eenmalig is gebleven.

Hubert Smeets

Wassenaar, 26 juli 2022